



Г.М. Зеленов*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 218-221 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт відіграє істотну роль і для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних його ознак, є вихідним при кваліфікації злочинів, побудові системи Особливої частини КК. Усе це дає змогу зробити висновок, що проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права¹.

В той же час необхідно відзначити, що питання про визначення безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 218-222 Кримінального кодексу України (далі — КК), належить у юридичній літературі до числа дискусійних. На проблему встановлення об'єкта цих складів злочинів зверталась увага в роботах, зокрема, П.П. Андрушка, О.Ф. Бантишева, Є.А. Бондаря, Н.О. Гупорової, О.О. Дудорова, В.М. Киричка, М.Й. Коржанського, О.О. Круглової, В.Д. Ларічева, Б.М. Леонт'єва, Н.М. Ляпунової, В.Р. Мойсика, В.О. Навроцького, О.І. Перепелиці, А.М. Ришелюка, Б.В. Романюка, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація. Однак із зазначеного питання були висловлені спірні судження, а отже, воно потребує подальшої наукової розробки.

Метою цієї статті є встановлення на підставі аналізу відповідних положень цивільного і господарського законодавства основного безпосереднього об'єкта складів злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК.

Питання про зазначений об'єкт у вітчизняній кримінально-правовій доктрині вирішується неоднозначно. Так, А.М. Ришелюк зазначає, що безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК, є встановлений законодавством порядок здійснення господарської діяльності в частині забезпечення інтересів громадян, юридичних осіб та держави від ризиків, пов'язаних із неплатоспроможністю (стійкою фінансовою неспроможністю) суб'єктів господарської діяльності, яка юридично фіксується під час розгляду справ про банкрутство такого суб'єкта².

Такі дослідники, як В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, В.Я. Тацій під безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 218-220 КК, розуміють суспільні відносини у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності своїх фінансових зобов'язань, а безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 221 КК, визначають як суспільні відносини у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності своїх фінансових зобов'язань та обов'язків у судових процедурах банкрутства³.

О.О. Дудоров безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК, вважає встановлений порядок зайняття господарською діяльністю в частині захисту майнових інтересів кредиторів, у т.ч. фіскальних органів держави щодо задоволення їх претензій за рахунок майна боржника — суб'єкта господарської діяльності, а також передбачену законодавством процедуру відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, покликану оздоровити

© Зеленов Г.М., 2006

* ад'юнкту Луганського державного університету внутрішніх справ

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К.-Х.: Юрінком Інтер — Право, 2001. — С. 89.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К.: Атіка, 2004. — С. 542-547.

³ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Гавриш та ін. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. — Х.: ТОВ "Одісей", 2004. — С. 581-586.



економіку й створити прошарок ефективних власників⁴.

П.П. Андрушко вказував на те, що об'єктом складів злочинів, розташованих у ст.ст. 156² та 156³ КК України 1960 р., є встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності⁵.

О.О. Круглова видовий об'єкт злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК визначає як "суспільні відносини, котрі складаються у сфері фінансової неспроможності та пов'язані з виконанням суб'єктами господарської діяльності своїх грошових зобов'язань перед кредиторами", а безпосередній об'єкт ст. 219 КК — як "суспільні відносини, котрі забезпечують здійснення ефективної, правомірної господарської діяльності, яка надає можливість виконання суб'єктом господарської діяльності своїх грошових зобов'язань перед кредиторами"⁶.

Є.Л. Стрельцов вказує, що безпосереднім об'єктом злочину, закріпленого у ст. 218 КК, є правильна, така, що відповідає законодавству, господарська діяльність, інтереси держави та кредиторів; безпосереднім об'єктом злочину, закріпленого ст. 219 КК, є правильна, така що відповідає вимогам законодавства господарська діяльність, яка завдає шкоду державі або кредитору, а безпосереднім об'єктом злочину, закріпленого ст. 221 КК, виступає встановлений порядок банкрутства при здійсненні господарської діяльності, права та інтереси власників підприємств, боржників, кредиторів⁷.

О.Ф. Бантишев та Б.В. Романюк об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 218-219 КК, вважають порядок здійснення господарської діяльності та її припинення. Об'єктом злочину, передбаченого ст. 220 КК, вони називають порядок здійснення господарської діяльності, а безпосереднім об'єктом ст. 221 КК — встановлений порядок здійснення господарської діяльності⁸.

Г.Є. Болдар вважає, що видовим об'єктом складів злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК, є відносини, пов'язані з неспроможністю та банкрутством⁹. В свою чергу, основним безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 221 КК, авторка визнає суспільні відносини, що забезпечують правовий господарський порядок при здійсненні господарської діяльності під час провадження у справі про банкрутство, а додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами вона називає: 1) суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом порядок відправлення правосуддя у частині одержання господарським судом достовірної інформації про майновий стан суб'єкта підприємництва, щодо якого розглядається справа про банкрутство, а також у частині обов'язкового виконання рішень господарського суду; 2) суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом¹⁰.

На мій погляд, для того, щоб встановити безпосередній об'єкт злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК, необхідно, враховуючи характер цих злочинів, розглянути відносини неспроможності, встановити, що є об'єктом їх правового регулювання.

Як ж види відносин містить право неспроможності? На думку Б.М. Полякова, два основних

⁴ Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. — К.: Юридична практика, 2003. — С. 594; Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К.: Юридична думка, 2004. — С. 242.

⁵ Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та інші; За ред. П.С. Матишевського, С.С. Яценка, П.П. Андрушка. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — С. 436, 438.

⁶ Круглова О.О. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства (аналіз складу злочину): Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2005. — С. 10.

⁷ Поляков Б.М. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства): Дис. ... докт. юрид. наук. — Донецк: Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, 2003. — С. 433-436.

⁸ Андрусів Г.В., Бантишев О.Ф., Романюк Б.В. Кримінальне право України. Особлива частина: Посібник для підготовки до іспитів. — К.: Вид. Паливода А.В., 2002. — С. 72-73.

⁹ Болдарь Г.Є. Визначення об'єкта незаконних дій у разі банкрутства // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. — 2004. — № 1. — С. 66; Болдарь Г.Є. Отношения, связанные с несостоятельностью и банкротством, как объект уголовно-правовой охраны // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. — 2004. — № 2. — С. 253.

¹⁰ Болдарь Г.Є. Визначення об'єкта незаконних дій у разі банкрутства // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. — 2004. — № 1. — С. 66.



види — майнові та немайнові. При цьому, на відміну від майнових відносин немайнові позбавлені ознаки товарності. В свою чергу, майнові відносини поділяються на два види — основні та забезпечувальні. Основні — це такі відносини, де зосереджені грошові вимоги кредиторів як об'єкт правового регулювання відносин неспроможності (банкрутства). *Грошові вимоги є основою майнових відносин, і головне завдання права неспроможності спрямоване на те, щоб такі вимоги були погашені або врегульовані* (курсив наш — Г.З.). Забезпечувальні відносини націлені на створення сприятливих умов, які сприяють реалізації майнових відносин¹¹. Майнові відносини з підстав виникнення грошових зобов'язань поділяються на цивільно-правові, трудові та фінансові.

В основі цивільно-правових майнових відносин лежить зобов'язання боржника сплатити кредитору грошову суму відповідно до цивільно-правового договору з тих чи інших підстав, передбачених цивільним законодавством. У трудових майнових відносинах основою є заборгованість по заробітній платі та компенсація за її затримання. Фінансові майнові відносини містять зобов'язання зі сплати податків та зборів.

Як зазначає Б.М. Поляков, у відносинах неспроможності є свій об'єкт правового регулювання, а саме: грошове зобов'язання, зобов'язання зі сплати заробітної плати, податків та зборів (обов'язкових платежів). Такий об'єкт характеризується комплексністю правових норм інших галузей права: цивільного, трудового, фінансового. Незважаючи на свій комплексний характер, об'єкт відносин неспроможності становить собою єдине ціле¹².

Однак слід дещо уточнити. З набранням у 2004 році чинності Господарським кодексом України в законодавстві поряд з поняттям “цивільне зобов'язання” з'явилося поняття “господарське зобов'язання”. Основними видами господарських зобов'язань ГК називає майново-господарські та організаційно-господарські зобов'язання. Майново-господарськими визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності. Вони регулюються ЦК із урахуванням особливостей, передбачених ГК. Таким чином, до об'єкта правового регулювання відносин неспроможності входять також і майново-господарські зобов'язання. Про них можна було б не згадувати, тому що вони є цивільно-правовими зобов'язаннями, володіючи певними особливостями, передбаченими ГК.

Як зазначає Б.М. Поляков, поняття “грошове зобов'язання” введено в обіг Законом України від 30 червня 1999 року “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (далі — Закон про банкрутство) у широкому та вузькому значенні. У вузькому — це зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та з інших підстав, передбачених цивільним законодавством. До уваги у даному випадку береться заборгованість, яка виникла за передані товари, виконані роботи та надані послуги, суми кредитів з урахуванням процентів¹³.

Проте щодо виокремлення майново-господарських зобов'язань необхідно відзначити, що вони є складовою поняття “грошові зобов'язання” у вузькому сенсі. Це зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму згідно з господарсько-правовим договором та з інших підстав, передбачених господарським та цивільним законодавством. Таким чином, грошове зобов'язання у вузькому значенні можна було б назвати грошовим зобов'язанням із цивільно-правових та господарсько-правових підстав.

Що ж стосується податкового зобов'язання, то воно визначається у п. 1.2 Закону України від 12 грудня 2000 року № 2181-III “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” як таке, що передбачає сплату платниками

¹¹ Поляков Б.М. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства): Дис. ... докт. юрид. наук. — Донецк: Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, 2003. — С. 36.

¹² Там само. — С. 121.

¹³ Там само. — С. 122.



в бюджет або державні цільові фонди відповідну суму грошових коштів у встановленому законодавством порядку й строки. Предметом процедури банкрутства податкове зобов'язання виступає вже у вигляді податкового боргу (недоїмки), тобто у вигляді несплаченого у встановлений строк податкового зобов'язання, узгодженого з платником податків або встановленого судом. Зобов'язання зі сплати заробітної плати включає безпосередньо саму заробітну плату, а також компенсацію за її затримання.

Отже, грошове зобов'язання у широкому розумінні — це саме грошове зобов'язання, а також зобов'язання зі сплати заробітної плати та зі сплати податків і зборів.

Відповідно до положень ЦК, крім грошових зобов'язань, існують і негрошові. Сутність їх полягає не в обов'язку боржника сплатити гроші, а в обов'язку передати товар, виконати роботи, надати послуги, повернути майно із незаконного володіння або отриманого за недійсною угодою.

Але яким чином негрошові зобов'язання віднести до предмету правового регулювання відносин неспроможності — грошових зобов'язань? Б.М. Поляков, наприклад, пропонує негрошове зобов'язання конвертувати в грошове з урахуванням ринкових цін на момент конвертації¹⁴.

У свою чергу, на думку Б.М. Полякова, вимоги з майнових правовідносин не належать до об'єкта правового регулювання відносин неспроможності (банкрутства). Якщо майно речових власників знаходиться в боржника безпідставно, то вимоги таких осіб про повернення майна повинні розглядатися в позовному провадженні. У випадку загибелі, втрати, відчуження (за договором, комісією) майна у боржника припиняються майново-правові відносини й виникають грошові зобов'язання. І тоді колишній власник майна стає учасником справи про банкрутство¹⁵.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що при скоєнні злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК, шкода завдається саме майновим зобов'язанням — цивільно-правовим, господарсько-правовим, податковим, трудовим грошовим зобов'язанням, а також цивільно-правовим та господарсько-правовим зобов'язанням, які не є грошовими. У результаті скоєння цих злочинів грубо порушується встановлений правовий порядок виконання або врегулювання зазначених зобов'язань, у зв'язку з чим суб'єкти цих правовідносин не отримують належного й зазнають збитків. Отже, основним безпосереднім об'єктом складів злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК, є цивільно-правові, майново-господарські, податкові і трудові зобов'язання. Слід наголосити, що при визначенні об'єкта злочинів, описаних у ст.ст. 218-221 КК, необхідно враховувати таке явище, як багатооб'єктність, яке означає, що в одній статті КК поєднуються посягання на декілька різних об'єктів. Проте встановлення інших безпосередніх об'єктів аналізованих складів злочинів, враховуючи обмежений обсяг статті, здійснено не буде. Саме тому ми більш докладно розглянемо тільки цивільно-правові та майново-господарські зобов'язання.

Оскільки цивільне та майново-господарське зобов'язання є цивільними та господарськими правовідносинами, вони складаються саме з таких елементів, що формують будь-які інші правовідносини, а саме: 1) суб'єкти зобов'язання; 2) об'єкти зобов'язання; 3) зміст зобов'язання. Хоча слід зазначити, що названі елементи наділені певними особливостями, які відображають специфіку самих зобов'язань.

Скажімо, суб'єктами цивільного зобов'язання, як і будь-яких цивільних правовідносин, можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи. Але правомочна сторона у зобов'язальних правовідносинах дістала назву кредитора, а зобов'язана особа — боржника. У деяких зобов'язаннях один із суб'єктів виступає виключно як кредитор, інший — як боржник¹⁶. Утім,

¹⁴ Там само. — С. 129-130.

¹⁵ Там само. — С. 130-131.

¹⁶ Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 611.



якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником тому, що зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором тому, що має право вимагати від неї (ч. 1 ст. 510 ЦК).

Майново-господарське зобов'язання, хоча і є відповідно до законодавства цивільним, але має свої ознаки, характерні тільки для цієї групи правовідносин. Так, суб'єктами цих зобов'язань відповідно до ч. 2 ст. 175 ГК можуть бути суб'єкти господарювання, не господарюючі суб'єкти — юридичні особи, а також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією. Якщо майново-господарські зобов'язання виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і не господарюючими суб'єктами — юридичними особами, зобов'язаною та управленою сторонами зобов'язання є відповідно боржник і кредитор.

Перед тим, як перейти до розгляду наступного елемента зобов'язань, слід звернути увагу на неоднозначне використання в господарському законодавстві терміна “боржник”. У Законі про банкрутство, на відміну від дефініції цього поняття в ЦК та ГК, боржником визнається суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати. Отже, коли особа-суб'єкт підприємницької діяльності стає учасником зобов'язання й бере на себе певні обов'язки, вона стає боржником у значенні, закріпленому в ЦК та ГК. У випадку невиконання своїх обов'язків протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх виконання вона набуває статусу боржника у значенні, закріпленому в Законі про банкрутство. На нашу думку, надання одному й тому ж терміну різних значень є даєю господарського законодавства, яка потребує усунення.

Юридичним об'єктом цивільного зобов'язання визнається певна поведінка зобов'язаної особи. Однак характерною рисою зобов'язання є те, що на перший план виступають позитивні дії боржника, а негативна поведінка (утримання від вчинення певних дій), як правило, виступає лише доповненням або наслідком активної функції, яку виконує боржник. Крім того, якщо обидва суб'єкти водночас виступають як кредитор і боржник, то в такому зобов'язанні можна виділити два юридичні об'єкти — дії кожного учасника, які вчиняються ним при виконанні функцій боржника¹⁷. Відповідно ж до ч. 1 ст. 175 ГК, юридичним об'єктом майново-господарського зобов'язання є конкретні дії в галузі господарювання або утримання від їх вчинення.

Оскільки зобов'язання опосередковують процес переміщення майна або інших матеріальних результатів, то їх матеріальним об'єктом (предметом) є майно або дії майнового характеру (виконані роботи, надані послуги).

Зміст цивільних та майново-господарських зобов'язань утворюють суб'єктивні права та обов'язки його учасників. Особливість змісту зобов'язань полягає в тому, що правомочність кредитора набуває форми права вимоги, а обов'язок боржника має форму боргу як обов'язку виконання вимоги кредитора. Оскільки зобов'язання є правовідносинами майнового характеру, то й зміст їх становлять суб'єктивні права та обов'язки майнового характеру. Особливість змісту майново-господарських зобов'язань полягає в тому, що його складають кореспондуючі господарські права та обов'язки.

Отже, можна зробити **висновок**, що основним безпосереднім об'єктом складів злочинів, передбачених ст.ст. 218-221 КК, є цивільно-правові, майново-господарські, податкові і трудові зобов'язання із відповідним змістом.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 6 від 16 лютого 2006 року)*

¹⁷ Там само. — С. 612; *Иоффе О.С.* Обязательственное право. — М.: Юрид. лит., 1975. — С. 13-14.